

**ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ „НЕОФИТ РИЛСКИ” -
БЛАГОЕВГРАД
ФАКУЛТЕТ ПО ИЗКУСТВОТА
КАТЕДРА „МУЗИКА”**

**Ролята на музикално-сценичните жанрове за
формиране на интерес към музикалното изкуство
при деца в начална училищна възраст**

АВТОРЕФЕРАТ

**на дисертационен труд за присъждане
на образователната и научна степен „доктор”
по научно направление 1.3.**

на докторанта на редовна подготовка

Милена Антонова Томанова

Научен ръководител:

Проф. д. н. Филип Павлов

Рецензенти:

Доц. д-р Мария Горанова

Проф. д-р Веса Цинандова - Харалампиева

**Благоевград
2017**

Дисертационният труд е обсъден на заседание на катедра „Музика”, проведено на 26.09.2017 г. и е предложен за защита.

Дисертацията има обем от 230 стр. От тях 216 стр. са основен текст, 14 стр. библиография.

Използваната литература обхваща 164 източника на кирилица, 5 чуждестранни и 14 интернет източника и 6 клавирни извлечения.

Дисертационният труд е структуриран в увод, 4 глави, изводи и заключение, списък на ползваната литература и 3 приложения.

Защитата ще се състои на 05.12.2017 г. от 11 часа в Заседателна зала № 114 на ЮЗУ „Неофит Рилски” – Благоевград.

Членове в научното жури:

1. доц. д-р Мария Горанова
2. проф. д. н. Филип Павлов
3. проф. д-р Веса Цинандова-Харалампиева
4. проф. д-р Емилия Коларова
5. доц. д-р Татяна Гигова

УВОД

Музикално-сценичните жанрове за деца са специфичен дял в изкуството, който допринася за обогатяването интереса на подрастващите към музикалното изкуство. От педагогическа гледна точка, интересът е предизвикан от характерната синтетична съвкупност на видовете изкуства в този жанр, разнопосочното им въздействие върху децата и възможността на тази основа да се изгради траен интерес към музиката. Използването, обаче, на музикално-сценични произведения за деца в учебния процес по музика в общообразователното училище не е широко застъпена практика. По-често се акцентира върху отделни части от оперни и балетни заглавия от световното музикално наследство, но те не могат да обобщят знанията за сценичното изкуство и да допринесат до по-големи ползи.

Професионалните оперни и оперетни театри задължително включват в своите годишни програми спектакли, насочени към детската аудитория, които играят активна роля в процеса на музикалното и естетическо възпитание. За децата от началните курсове на обучение, тези произведения са особено подходящи, предизвикват разностранен интерес, написани са с високохудожествен и разбираем музикален език. Творбите са естествен преход между детската песенна практика в училище и бъдещото запознаване с музикални произведения от по-крупен мащаб в прогимназиалния етап на обучение. Музикално-сценичните жанрове за деца са подходящ преходен момент в опознаването на нови сфери на музиката и могат да изиграят важна роля за формирането изобщо на отношение към нея.

В своята практика като пианистка в оперен театър съм участвала пряко в изработването и сценичната реализация на спектакли от този жанр за деца. Това ми даде възможност да се запозная отблизо с преките резултати на децата-певци, участници в оперните, оперетни и мюзикълни постановки. Анализът на възпитателните послания на тези произведения и оценката на

въздействието им върху детската аудитория при тяхната музикална и сценична адаптация водят към важни изводи в дисертационния труд в изследователско и научно направление.

Тезата на настоящия дисертационен труд е, че чрез музикално-сценичните произведения може да се активира интересът към музика при децата в начална училищна възраст.

Целта е да се създаде интерес при деца в начална училищна възраст и да се поставят основите на критерий за оценка за музика чрез музикално-сценичните жанрове.

Задачите, които ще бъдат в помощ за реализирането на основната цел са проучването на историческия материал, свързан с идеята за възпитателния ефект на музикалното изкуство и внедряването му в програми по музика. На базата на психофизиологичните особености на подрастващите и техните възможности за възприемане се изгражда концепция за приложимост на сценичното творчество в педагогическата практика.

Обект на изследване са музикално-сценичните жанрове за деца и тяхното възпитателно въздействие върху подрастващите.

Предмет на изследването са децата в начална училищна възраст и музикалните знания и компетентности, които могат да придобият на базата на общуването им с музикално-сценични произведения за деца.

Методите, които ще бъдат приложени в изследването са: проучване, наблюдение, експериментиране, сравнение, анализ.

ПЪРВА ГЛАВА

Исторически поглед върху развитието на музикално-сценичното творчество в България, предназначено за деца

1.1. Първи образци на творчество за деца в областта на музикално-сценичните жанрове 1.2. Кратка история на зараждането на идеята за възпитаващата роля на музикално-сценичните жанрове.

Историческите данни се представят в автореферата съвсем накратко, поради това, че съдържанията се в тях факти са общоизвестни и са били обект на много исторически и научни изследвания. Пространното им представяне в дисертацията е една от изходните точки за развитието на научната концепция на настоящия труд и необходим доказателствен материал.

Подемът в България след Освобождението обхваща всички сфери на обществения живот, част от които са културата и образованието. В атмосферата на нестихваща необходимост от културен живот, постепенно си проправят път утвърдени в Европа музикално-сценични жанрове, които оказват голямо влияние върху формирането на българско творчество. Историческите факти, свързани с музикално-сценичното творчество насочено към деца и възникването на идеите за музикално възпитание чрез творчество ни дават верни ориентири за неговото значение.

1.1. Първи образци на творчество за деца в областта на музикално-сценичните жанрове. Европейските тенденции в областта на музикалното изкуство проникват в България посредством засилващите се търговски отношения на предприемчиви българи със страни от Западна Европа. Те са причина непознатата до този момент музика да получи национално разпространение, а интересът към различния от българския фолклор интонационен език, хармоничност на звученето и начин на изпълнение от разнородни състави, се приема с голям интерес от българската интелигенция и намира широк обществен отзвук. Срещите с утвърдените в Европа музикални образци зачестяват, благодарение на многото гастроли

на чуждестранни оперни и оперетни трупи в страната. По този начин „модерното“ по това време за България музикално изкуство става все по-често обект на разширен интерес и провокира желанието на обществото да участва и „на живо“ в неговото изпълнение. Тази идея не след дълго започва да се осъществява, благодарение на активния интерес към пеенето, към оперетното изкуство и широко заявеното желание за изучаване на различни музикални инструменти, което се превръща в традиция за българския зрител и слушател.

Особено популярно явление в градската среда в началото на ХХ век е създаването на *детските музикални китки*. Музикалните китки са замислени и организирани за първи път от учителя по музика в Пловдив Д. Бойчев като детски музикален състав със свой устав и режим на работа. На първо място тук е поставена целта да се формира отношение към музикалното изкуство и да се развиват музикалните способности. Подобни организации се сформират в Шумен, Видин, Казанлък, Кюстендил, Сливен и др. градове, като навсякъде се възприемат правилата на китката първоосновател. **Уставните правила на детските музикални китки дават основание за твърдението, че още с появата си музикално-театралните проявления имат за цел да възпитават децата в любов към музиката, да формират техния естетически и нравствен мироглед. Възникнали като част от извънучилищното възпитание, възгледите и идеите, заложили в китките проникват във възпитанието по музика и активират детското училищно хорово пеене.**

Репертоарът на детските музикални китки включва народни песни, произведения от чужди автори и първите български творби от композиторите Е. Манолов, Д. Христов, Маестро Георги Атанасов и др. При всяко представление се изпълнява и по една *детска оперетка*, което става причина за развитието и разцвета на този жанр. Той става поле за творческа изява на българските композитори от разглеждания период. **Участието на децата в оперетни произведения възпитава у тях полезни навици, изгражда богата**

музикална и обща култура, оформя и формира естетическия възглед на подрастващите. Поради непрестанно увеличаващия се брой на детските училищни хорове и музикално-театрални дружества, нуждата от повече сценични произведения нараства и започват да се появяват първите образци на българско творчество в този жанр. През 1909 г. стават факт първите творби на Маестро Георги Атанасов и на Панайот Пипков, а много скоро след това следват творбите на Добри Христов и Мишо Тодоров. Това са над 15 оперетки, с които се слага началото на тази творческа дейност в страната. Те способстват за разгръщането на музикално-артистични умения у изпълнителите, развиват точното им интониране при пеене, активират ритмичното чувство и изграждат сценично поведение, развиват танцовите умения, учат на правоговор.

Независимо от недостатъците си в художествено отношение, от позицията на съвременността, детските оперетки оставят трайна следа в културния живот на следосвобожденска България. Те не само се явяват като музикално-театрален жанр, отговарящ на естетическите търсения на българите от тази епоха, но едновременно с това имат възпитателна роля с музикален и нравствено-житейски характер.

До 50-те години на ХХ век все още не може да се говори за наличие на *оперно творчество за деца*, въпреки че първата българска опера „Сиромахкия“ от Е. Манолов е написана още през 1900 г. Първи опит за написване на детска опера е „Пепеляшка“ (1965 г.) от композитора Н. Геров. Неговото творчество се свързва и със заглавията „В една новогодишна нощ“ и „Ян Бибиян“ (1969 г.). Парашкев Хаджиев е друг значим творец, който отдава своя принос в музикално-сценичното творчество за деца и е един от доайените в този жанр. Освен, че е от най-продуктивните родни автори на музикално-сценични творби, интересът му към детската музика е изключителен и обхваща всички жанрове.

От направения исторически преглед на детските музикално-сценичните прояви в България, могат да се направят следните изводи: музикално-сценичните произведения за деца от

началото на века – детските оперетки, оказват значително влияние върху развитието на музикално-сценичното изкуство у нас като цяло; произведенията за деца представляват интерес за първите български композитори и те оставят значително наследство в този жанр; сценичните произведения, дори и с присъщия за началото на ХХ век художествен наивитет, са замислени с по-дълбоки музикално-възпитателни цели: да провокират у децата любов към музикалното изкуство; да изградят и развият музикалните им способности; да стимулират тяхното нравствено възпитание чрез общуване с изкуството.

Новаторска стъпка в музикално-сценичното изкуство в световен мащаб настъпва в 30-те години на ХХ век с появата на мюзикъла. През 60-те години той навлиза и в България. Причините за това, според Каракостова, са надигачият се бунтарски дух на младежта и *бийт* течението, което не подминава и нашата страна. Музикално-сценичният жанр бързо привлича младата публика с достъпния си музикален език и адекватните на съвремието сюжети. Мюзикъли за деца са писали и много български композитори: Г. Генков (4 творби), Ал. Йосифов (4), Жул Леви (2), П. Ступел (5), Ал. Владигеров (3), Ю. Ценова (6), Ф. Павлов (5), Й. Колев (4), К. Тасков, А. Дреников, В. Костов и др. В България са представяни и някои мюзикъли с детско съдържание от чужди автори.

1.2. Кратка история на зараждането на идята за възпитаващата роля на музикално-сценичните жанрове. Преглед на някои програми по музика от ХХ век. Идеята за музикално възпитание, подчинено на определени педагогически закономерности, се заражда още в началото на ХІХ век. Във взаимните и класните училища започва да се изучава предметът пеене, което в най-първоначалната си проява е църковно пеене. По-късно започват да се разпространяват възрожденските песни, които навлизат в училищното възпитание с цел да се запали искрата на патриотичния идеал у децата. Като редовен предмет за изучаване в училище, пеенето е застъпено за първи път от учителя Кръстю Пишурка във Враца. В училищния музикално-възпитателен процес

навлизат преподаватели по музика с професионален опит: Неофит Рилски, Добри Войников, Добри Чинтулов, Янко Мустаков. Музикалният материал, който се използва в началото на ХХ са предимно упражнения, солфежи и песни. Благодарение на Карел Махан в часовете по музика е въведена народната песен. Започва преосмислянето и установяването на първостепенната роля на естетическото начало на музикалното възпитание пред нотното оgramотвяване. Автори на учебни помагала по музика през 30-те години са Д. Христов, Ал. Кръстев, Н. Димов и др. Те споделят мнението, ***че цялостното музикално обучение трябва да се базира на живота докосване до музиката – то да бъде изходен пункт за теоретичните правила и закономерности.***

Възприемането на музика – като част от музикалното възпитание, се случва най-късно. Причината е в лидерството на нотното оgramотвяване и отнемането на твърде много време за повече теоретично обучение, за сметка на солфежиране и запознанството с образци от високохудожественото музикално изкуство. Съществените промени в програмите по музика започват от края на 60-те години. Двете следващи десетилетия се характеризира с качествена реформа в българското образование, която засяга основно и музикалното възпитание. Видни български деятели на образователното музикално дело – професорите И. Пеев и А. Диамандиев очертават промените в музикално-възпитателния процес. Тогава се изясняват предметът и съдържанието на музикалното възпитание в училище.

Нова особеност в българското образование, която засяга и музикалното възпитание, е приетата *Национална стратегия за въвеждане на информационно-комуникационните технологии (ИКТ)* в българските училища през 2002 г., която е част от Европейската стратегия за стандартизация на образоването на страните членки на Европейския съюз. Целта е ефективно да се използват съвременните информационни средства за подобряване качеството на образованието чрез въвеждането на иновативни технологии и адекватни методи в образователния процес.

ВТОРА ГЛАВА

Музикалното възпитание в България в наши дни. Цели и насоки.

2.1. Цели на музикалното възпитание в съвременната образователна система

2.2. Музикалното изкуство и влиянието му върху формирането на личността. Психологически аспекти

2.3. Възпитателната роля на музикалното изкуство.

Педагогически аспекти

2.1. Цели на музикалното възпитание в съвременната образователна система.

В хода на музикално-историческото развитие на българското общество, и особено при силно изразените търсения в областта на музикалното възпитание, се стига до съвременното убеждение, че музиката е съществена част от живота на човека, съпътстваща го в ежедневието, в работната атмосфера, по време на обучението и неговото физическо израстване. С богатите си социални обвързаности, музиката става част и от възпитателния процес в училищната дейност. От съществено значение е основополагащото разбиране за нейните възможности да формира личността. От направения общ анализ на действащите програми по музика в началния курс на обучение у нас стават ясни целите и задачите, които стоят пред музикално-възпитателния процес в българското училище. На първо място при всички програми I-IV клас, главна цел на обучението е **създаването на желание за емоционално общуване с музиката**. Защото музиката – като феномен от живота, притежава силен емоционален характер и има мощен ефект върху психичното развитие. Редица психолози и педагози правят изследвания в областта на емоционалната обвързаност на възпитателния процес и специфичните психологически предразположения на децата от съответната възраст. Особено важен момент в обучението по музика е **формирането и развитието на музикален слух като необходимо условие за резултатно участие в музикалните дейности**. Водеща роля при понятийното изясняване и разбиране, особено в началните класове, имат дейностите, в които децата най-активно участват – пеене и слушане на музика, а разностранните творчески задачи са в основата

на развитието на тяхното фантазно мислене. Дейността **възприемане на музика** е елемент от опознавателната дейност на музикалното изкуство. Една от основните цели е запознаването с народните песни и с обредните ритуали. Ключов момент в съвременното разбиране за музикално възпитание и за постигането на неговите цели е свободата, която се дава на преподавателите по отношение третирането на включения в програмите образователен материал. **Докосването до всички форми на живия процес на музицирането и до професионалните аспекти на творческата дейност в музикалното изкуство са важен етап при формиране на емоционален и траен интерес към музиката у децата.**

Нов подход в модерното музикално образование е интеграцията на музиката с другите изкуства и предмети от учебното съдържание, които са извън сферата на изкуствата. Това е друг аспект в музикално-възпитателния подход и важно условие за качествено музикално образование – социалната роля на музиката, връзката на музиката с живота на хората, нейната съпътстваща, формираща, развлекателна, нравствена и възпитателна функция. **Музикално-сценичните творби за деца са особено подходящ дял от музиката, който с голям успех се вмества в съвременното разбиране за модерност и интегративност на музикалното възпитание в училище. Общуването на децата с този жанр осигурява израстването им като личности с отношение към разностранните форми на музикалното изкуство, с широки познания за творческите аспекти и на други изкуства.**

2.2. Музикалното изкуство и влиянието му върху формирането на личността. Психологически аспекти. Известни са връзките между изкуството и психологическите разработки, установяващи неговото влияние за развитието на личността. Те представят широк спектър от възможности за тълкуване на влиянието на музиката за развитието на човека и неговото личностно, нравствено и духовно израстване. Има много и различни теории за развитието на децата, изказани от водещи психолози, които могат да се разглеждат във връзка с музикалното изкуство и

неговото влияние върху подрастващите. Всеки учен представя своята изходна точка на мислене и изградена научна концепция: Уайлдър Пенфийлд, Жан Пиаже, Зигмунд Фройд, Виготски и др.

Опирайки се на разработките на психолозите за периодите на развитие на детето, **може да се изкаже твърдението, че в началната училищна възраст заниманието с нови и различни дейности е много добре приложимо, поради психологическата предразположеност на децата в тази възраст за такива занимания, която е отговорна и за качеството на тяхното възприемане. Музикално-театралните жанрове могат да подсилят не само цялостно и ефективно възприемане на музиката, но също така и опознаване на останалите видове съпътстващи я изкуства – живопис, театър, литература, танц. Това би могло да бъде една добра основа за развитие на траен интерес към изкуството и за в бъдеще.**

Важен проблем, който се засяга в настоящия труд, е формирането на интерес към музикалното изкуство. Съществуват психолого-философски разработки за изясняването на понятието „*музикален интерес*“. Според Бурлина този интерес може да се изразява в няколко начина на поведение на човека: пасивно – характерно е за нецеленасочено, случайно възприемане; полуактивно – при което възприемането на творбата е предхождано от предварителна подготовка; активно – когато субекта се насочва към изпълнение или съчиняване на музика. Съвкупността от тези три елемента на рационално, емоционално и волево ниво, формират музикалния интерес. Това твърдение напълно кореспондира и с тезата, която е застъпена в настоящия труд, че **предизвикването на интерес към музикалното изкуство при деца, на базата на музикално-сценични произведения, може да се осъществи най-ефективно чрез прекия досег на децата с този вид музикални творби – посещения на живо на спектакли.**

Две са основните концепции за развитие на личността според общата психология: биологична и социогенетична. Привържениците на първата смятат, че основно влияние върху развитието на човека

имат неговите наследствени фактори, докато външните въздействия са на по-задан план. Другото становище е свързано с убеждението, че влиянието отвън е от първостепенна важност при развиването на личностните качества. Особеност и на двете мнения е, че разглеждат човека като пасивен обект, върху когото въздействат фактори – вътрешни или външни, които го моделират и изменят без той да участва в този процес.

В музикалната психология генетичните обвързаности с музикално унаследени фактори се наричат **заложи**. Според Б. М. Теплов, в резултат на тяхното развитие при обучението се превръщат в **музикални способности**. Той разграничава три техни основни вида: ладов усет, способност за слухова представа и музикално-ритмичен усет, но подчертава, че емоционалният отклик на музиката е основен признак на музикалността.

Една от първите дейности в живота на човека, които оказват влияние за формирането на личността, е **играта**. Различни теории съществуват за смисъла и значението на играта, създадени от Фридрих Шилер, Хербарт Спенсър, Лазарус, Карл Гроос, Лев Виготски, Сергей Рубинщайн и др. автори. Всички споделят идеята, че играта е отразителна дейност на живота на човека през неговото детство, форма за реализиране на активност, а основен подбудител е потребността от дейност. Именно в действието детето намира мотивация и удоволствие, а не в крайния резултат от дейността. Играта има и емоционален характер – емоциите и чувствата са главен мотиватор в игрите. Удоволствието и радостта, които детето изпитва по време на игра, играят роля за неговата жизненост, както физическа, така и психическа. Изключително подходящ активатор на такава дейност са музикално-сценичните форми – театрализиране на песнички, разиграване на музикално-танцови сцени, участието във всякакъв вид музикално-театрални дейности, представени под формата на игра – така наречените ролеви игри. Ползността от разиграването на дадена театрална ролева игра се крие в специфичната функция на този вид игри – да възпитават определени волеви черти на характера на детето.

В ранната възраст музикално-сценичните творби за деца имат своето място и осигуряват плавен преход между игровата дейност, характерна за предучилищната възраст, и учебната/обучителна дейност. Приобщаването на децата към музикално-сценичното изкуство посредством ролеви игри създава възможност за активиране на потребност от занимания с изкуство и в бъдеще, активира емоционалния им отклик при общуване с видовете изкуства и съдейства за оформяне на техния естетически критерий.

Основна психична дейност е **вниманието**, а неговите характеристики са насоченост и съсредоточеност. Насочеността се определя от волевия или неволеви избор на нейния обект. От значение е запазването на насочеността за по-дълго време, а съсредоточеност е погълнатостта и задълбочаването в дейността. **По този начин се осигурява пълното и емоционално преживяно възприемане на произведението, което е от първостепенно значение за формирането на потребност и интерес към музикалното изкуство.** Друга основна психична дейност, която е пряко свързана с музикалното изкуство е **възприятието**. Психологията го формулира като способност на съзнанието да отразява предмети или явления и да ги обединява в цялостни образи. **В процеса на възприемането трябва да се върви от цялостното възприемане към диференциране на музикално-изразните средства, т.е. – от цялото към частите.** От особено важно значение е да се наблегне на **най-ярките музикални моменти, които съответстват на детската възприемчивост.**

Друг основен компонент, който има отношение към това изследване, са **музикалните жанрове**, разглеждани пространно в книгите на Дм. Кабалеvски. **Жанровият фундамент при музикалното възприемане, дава основите да се смята, че развитието на интерес към музикално-сценичните жанрове при децата е напълно подготвено от най-ранна детска възраст, тъй като тези произведения осигуряват не само абстрактно, звуково**

различаване на трите основни жанра, но те имат и зрително проявление, което улеснява тяхното възприемане.

Музикалната психология определя няколко основни характеристики на музикалното възприятие: усет за височина на тона, усет за сила на тона, усет за тембър, усет за ритъм. Тяхното развитие и усъвършенстване е част от музикалното възпитание. И тук – при развитието на тези специфични музикални способности, могат да помогнат жанровете, свързани с музика и сцена.

Височината, силата на тона, тембърът и ритъмът са компоненти, които са напълно разпознаваеми в един музикален спектакъл и, ако бъдат осигурени достатъчен брой (и количествен, и качествен) проследявания на дадена творба, би могло да се стигне до ясно различаване на детайлите на музикалната тъкан. В тази насока може да бъде разглеждан и въпросът за мелодичен и хармоничен слух, както и за ладотонален усет. Важно в случая е да се отбележи, че гореспоменатите компоненти на музикалния език биха могли да бъдат доизградени чрез възприемането на музикално-сценични произведения, но не и основно изградени.

Музикално-слуховите представи, паметта и въображението са друг аспект, който пряко се влияе от музикалното възприятие. Тяхното развитие може за се активира чрез различни форми на работа с музикално-сценичните произведения. До голяма степен те са свързани с нагледно-образното мислене и прерастването му в т. нар. от психологията, отвлечено мислене или мислене с абстрактни понятия. Този вид мислене (абстрактното) е характерно за музикалното изкуство, при което образният свят се гради изцяло върху абстрактни понятия.

Музикално-сценичните жанрове за деца (а и музикално-сценичните жанрове като цяло) представляват една особена симбиоза между музикалните абстрактно-образни форми и сценичните нагледни образи. Възможността за развитие на въображението чрез музикално изкуство при деца не се нуждае от допълнителни доказателства от вече съществуващите в

музикалната психология и педагогика, но може да се подсили с адекватното включване на специфичните музикално-сценични форми. Един спектакъл би могъл да насочи детското въображение в нови посоки, а надграждането върху положените основи на музикално възприятие могат да доведат до по-лесен начин на боравене с музикалния език, до разбиране на елементите, изграждащи музиката, развитие на образно музикално мислене.

Разглеждането на основните психични дейности и свързването им с музикално-сценичното творчество е важен момент при формирането и утвърждаването им при деца в начална училищна възраст, според общата и музикалната психология. Подробното им засягане в тази част от труда е направено с цел да се докаже важната задача на тези жанрове при формирането на основни психични дейности на личността и логичното им присъствие в музикално-възпитателния процес.

2.3. Възпитателната роля на музикалното изкуство. Педагогически аспекти. Музикалното изкуство, и изобщо изкуството като цяло, е феномен от живота, който има силата да привлече човека в света на прекрасното, да формира в него идеал за красота и естетически вкус. То изгражда личностни качества, които дават положително отражение в целия му житейски път. Приобщаването към музикалното изкуство, неговото разбиране, емоционалното му преживяване, предизвикват потребност от присъствието му в живота на човека, като по този начин внасят красотата и хармонията в неговото съществуване.

Музикално-сценичните жанрове са специфичен дял от музикалното изкуство, които със своята синтетична природа имат естествена възможност да въздействат и да създават естетически критерии в хората, неусетно и ненаатрапчиво да предизвикват в тях любов и разбиране към музикалното изкуство. Като част от естетическото възпитание, музикалното възпитание следва неговите основни задачи: да възпитава усет и вкус към естетичното, да формира критерий за красивото, да

създава умение и навици за неговото реализиране в живота, да развива творческите заложби у подрастващите. В теорията се използват ключови методи за осъществяване на естетическо възпитание при деца: нагледни и словесни – наблюдението дава възможност да се възприема природата и произведенията на изкуството, на чиято основа децата си изграждат критерии за красотата; слово – стихове, приказки ги насочват към търсене на красотата; музика – тя играе както съдействаща функция за подпомагане на естетическите възприятия на природата, други изкуства, така и самостоятелна роля – за провокиране на интерес и критерий за красива музика, рисуване и апликиране; образец – изпълването на песен от учителя, показването на танц, играят роля за формиране на критерий за правилно/точно изпълнение; игрови похвати – показване на начин на изпълнение под формата на игра; беседа – съдейства за разбирането на дадено произведение на изкуството, което децата възприемат.

Една от най-важните задачи на музикалното възпитание в училище е да се изгради култура на възприемането на музика, да се култивира възможността за нейното активно преживяване и разбиране, като се отчитат и разясняват отделните музикално-изразни средства. Изпълнението и творчеството са също толкова важни музикални дейности, както и възприемането на музика, но тъй като в настоящия труд обект на разглеждане са музикално-сценичните жанрове и тяхната художествено-възпитателна роля, ще се засегне по-подробно дейността възприемане на музика, чийто обект са тези произведения. Музикално-сценичният спектакъл включва в себе си и друго важно изискване от гледната точка на съвременното музикално възпитание – *интегративност*. Под интегративност се разбира връзката на музикалното възпитание с други изучавани предмети или видове изкуства.

Присъствието на музикално-сценични произведения за деца в музикално-възпитателния процес в общообразователното училище е обосновано и адекватно. Те подпомагат както музикалното възпитание в частност, така и специфични дялове

от формирането на личността в целия процес на училищното възпитание. Чрез тях се провокира и развитието на основни психични процеси, приучават в нравствено поведение и общуване. Не на последно място участниците в музикално-сценичните произведения привикват към работа в обществено ангажирани дейности, подрастващите се насочват към общуване с музикално-сценичното изкуство и постепенно у тях се формира траен и активен интерес към музиката.

ТРЕТА ГЛАВА

Музикално-сценичните творби за деца

в съвременното музикално възпитание и образование

3.1 Репертоарната политика на държавните музикални театри, свързана с детската аудитория 3.2 Музикално-сценичното творчество като възможност за разширяване границите на националното образование по музика

Пъстротата на съвременния музикален живот на България предлага богата жанрова и стилова палитра, която оказва влияние върху потребителите на тази култура. Музикалното разнообразие от всякакви стилови направления достига бързо и лесно до хората, благодарение на разширения спектър на въздействие, който имат модерните средства за масова информация и комуникация. В реален противовес на съвременното културно консуматорство са музикални произведения, доказали своето място във времето, оставили своя значим отпечатък в културно-историческо отношение. Те присъстват неизменно в културния афиш на театрите, радват се на сценично дълголетие и на несекващия интерес на публиката към тях. Много значими творби заемат своето място и в обучението в училище в различните образователни степени. Актуален въпрос, който стои пред културно-образователната общественост, е да се установят възможните връзки между репертоарната политика по отношение на спектаклите за деца, и изискванията, които държавата поставя пред обучението по музика в общообразователните училища. **Главната причина за изследването на тези взаимовръзки, е**

необходимостта да се установи ролята и значението на сценичните произведения по отношение на музикално-образователния и възпитаващ ефект, който те оказват върху подрастващите, да се изяснят възможностите за разширяване границите на образование по музика.

3.1 Репертоарната политика на държавните музикални театри, свързана с детската аудитория. От гледната точка на съвременността, опирайки се на лични наблюдения, а също и от подробно направената справка с актуалните програми на музикалните театри в България след 2010 г. (виж приложение №3), може да се каже, че в нашата страна постановките за деца имат своето постоянно и значимо място. За да се изясни ролята и значението на спектаклите за деца в съвременното образование и музикално възпитание ще бъдат подложени на преглед и обобщен анализ заглавията, включени в програмите на по-значимите музикални институции в България през преминалия и настоящ културен сезон и някои по-значими постановки от предишни сезони. За удобство, те се представят в две репертоарни групи – от чуждестранни и от български композитори.

Наличието на професионален интерес и разширено внимание към детската аудитория е очевиден факт, констатиран в афишите на всички оперни театри. Търсеният възпитателен ефект има водещо място в редица либретни първоизточника. Вечните теми за доброто и злото, които присъстват неизменно в тези спектакли, от педагогическа гледна точка са подходящи за възпитанието на децата в човешки ценности и нравствено поведение. Адаптираните версии, в този смисъл, са добър съвременен начин да се привлекат подрастващите към високохудожественото музикално изкуство. Те показват, че **редица оперни спектакли играят положителна роля в процеса на формирането на детската личност чрез музикалното изкуство.** Тук ще преложа само различията в репертоарните концепции на някои оперни театри. Идеите за развитието на детското сценично-изпълнителско изкуство, заложи в репертоара на Варненската детско-юношеска опера (ВДЮО), представляват особен

интерес. Създадена през 1993 г., тази опера е единствена по рода си в страната, в която участват над 80 деца и младежи на възраст от 6 до 18 години, солисти, хор, балет и оркестър. Като се добавят към тези спектакли и балетни концерти с участието на НУИ „Добри Христов”, налице е широкият обхват на културно-възпитателното дело, провеждано в този град. В Пловдивската опера съществува практика при представленията за деца да взема участие разказвач, който представя пред децата даденото представление или концерт. Този персонаж в случая е наречен „Госпожа Опера“. Това е интересен начин за осъществяване на връзка между музикалното представление и детската публика, с вмъкване на пояснения и кратък разказ на определени места. Сближаването на децата и персонажите от операта е иновативен похват за провокиране интереса на децата към представлението. Бургаската опера показва своя принос в сценичното изкуство за деца, като едновременно с класическите постановки, включва в репертоара си и любими детски анимационни филми под формата на спектакъл, което също допринася за повишаване на интереса на младата аудитория към спектаклите. Продукцията за деца на Камерна опера – Благоевград определят в голяма степен нейната образователна политика. Участието на деца-актьори и певци показва, че формулата „деца играят за деца“ има много добър ефект върху възприемането на творбите и от актьорите и от публиката. Друг момент, който предизвиква нескрит интерес в публиката, е подмяната на професионалния изпълнителски състав от артистистуденти, което сближава играещите с присъстващите на спектакъла.

Прегледът на програмите на музикалните театри в България в направление детски музикално-сценични произведения се прави с цел да се представят творбите и жанровите модификации, които представляват интерес за музикалните институти в днешно време. Наличието на такъв интерес доказва, че към детските сценични творби се подхожда с особено внимание в съвременния музикален живот. Жанровото многообразие осигурява богат и разнообразен репертоар на театрите, провокира българските композитори към творчество,

приобщава детската аудитория към музикално-сценичните изкуства, в новите творби се залагат възпитателни идеи и по този начин се осъществява неговия мултифункционален ефект.

В настоящата дисертация обект на разглеждане, сравнение и анализ са само произведения, които се реализират на сцената на оперните и оперетни театри в жанровете опера, оперета и мюзикъл, които се изпълняват на живо – с певци, танцьори, оркестър. В научното изследване водеща е идеята за комплексния характер на тези произведения от педагогическа, музикална и естетическа гледна точка.

3.2 Музикално-сценичното творчество като възможност за разширяване границите на националното образование по музика.

В днешните разбирания за натрупването на знания за музиката, залегнали в училищните образователни програми, е развита идеята за спираловидно музикално образование – постепенно надграждане на получаваната базисна информация във всеки следващ етап/клас на основата на вече усвоеното в предишните етапи/класове на обучението. Този факт е лесен за установяване при сравняването на съответните програми и на основните компоненти, заложили в тях.

Целите на образователната система имат своята обосноваемост по отношение на общите компетентности, които се придобиват от учениците. Музикално-образователната система и комплексното натрупване на разностранни знания за тоновото изкуство могат да бъдат удовлетворени в определена степен от музикално творчество, което по-скоро частично присъства в учебните програми. Музикално-сценичните жанрове за деца имат пряко влияние върху елементите на компетентност, които учениците трябва да усвоят. Усвояването на нов материал предполага постепенно навлизане и опознаване на техните специфики. Запознаването с опера, оперета, балет, мюзикъл, рок-опера се предвижда, според новите програми по музика, да става в VII клас. Но процесът на предварителна подготовка и натрупване на базисни знания се подготвя още от началното обучение, в което като примери за възприемане на музика

присъстват образци от тези жанрове. Сценичните произведения съдържат в своя музикален език абсолютно всички основни изразни компоненти на музикалното изкуство. Във всяка една партитура на музикално-сценични произведения е налице целият изучаван комплекс от *елементи на музикалната изразност*. Това създава възможност за конкретно прилагане на примери от този жанр. Те са от най-разнородно естество и могат да бъдат представени в обучителния процес, според скалата на диференцирането им по трудност. Могат да се поставят различни педагогически задачи, свързани с тяхното откриване: посока на мелодичната линия в различни етапи от нейното развитие; характерна интервалика в мелодията; определяне характера на дадена ария; разпознаване на някой от изучаваните метруми и размери; в какво темпо се разгръща музиката; долавят ли се определени елементи от българския музикален фолклор и т.н. *Музикалните жанрове и форми*, които са представени в популярните музикално-сценични творби, предлагат възможно най-широка панорама от примери, независимо от времето и музикалния стил, в който са сътворени. При посещение на живо на спектакъл могат да се поставят конкретни задачи от преподавателите, които впоследствие да се дискутират в часа по музика като напр.: откриване на най-характерните белези на жанра, в който е написана творбата; какъв е нейният музикален стил; разпознаване на изучавани характерни танци - валс, марш, хоро; определяне на музикалната форма на арията/песента на главен герой и др. Творбите от класиката и романтиката, наложили се от по-дълго време в сценичните програми, са слухово по-лесни за *възприемане и за музикално възпроизвеждане*. Но ако се ограничим само с тях, ползите ще бъдат по-скоро едностранчиви, а и показваният интерес бързо ще затихне. Естествено е, че съвременният живот и реалности ни сблъскват с предпочитанията на учениците, преимуществено изразени по линията на мюзикълните постановки, които кореспондират със съвременната динамика, звукова среда и масмедийно пространство. Въпрос на вярна професионална оценка, точен анализ и на една разумно програмирана дейност е постигането

на балансираност между ограмотителния и образователния процес. Не е за пренебрегване възможността за непрекъсната индивидуална образователна и самообразователна дейност, заложена **във връзката на музиката със съвременните технологии**. Обединяването на различни знания, придобити от обучение, практически опит и достиженията на новите технологични продукти, са важна база за изграждането на **културна компетентност** у учениците. Тя не е обект само на разширяването на границите на музикалната култура, а е следствие на комплексно действие на всички аспекти на образованието. От представената малка част компоненти на музикалното образование и възможностите за тяхната приложимост, може да бъде направен изводът, че **сценичните творби за деца оказват положителен музикално-възпитателен ефект в изграждането на младата личност. Те съдействат за разширяване на образователните възможности, заложи в държавните програми, и биха били еднакво полезни в конкретна учебна и в широка извънкласна дейност.**

ЧЕТВЪРТА ГЛАВА

Примерни музикално-сценични произведения с конкретна роля при формирането на интерес към музикалното изкуство у деца в начална училищна възраст

4.1. „Бастуен и Бастуена“ от Волфганг Амадеус Моцарт 4.2.

„Хензел и Гретел“ от Енгелберт Хъмбърдинк 4.3.

„Приключенията на Мечо Пух“ от Александър Йосифов 4.4.

„Чудните приключения на Пинокио в неznайния

град“ („Пинокио“) от Александър Йосифов 4.5. „Сигнали от

съзвездиеето Рак“ от Филип Павлов 4.6. „Американски уикенд“ от Александър Йосифов

Детските музикално-сценични творби присъстват в съвременния музикален живот в България в различните жанрове на тяхното проявление – като оперни спектакли, оперетни, балетни, мюзикълни постановки, музикални приказки, съвременни музикално-театрални спектакли, образователни концерти и др.

Натрупаният личен опит като пианистка в оперен театър и прякото участие в подготовката на постановките ми дава основание да анализирам спектакли, които на базата на моите изследвания – наблюдение и анализ, считам че допринасят за формиране на интереса към музикалното изкуство у децата. Аспекти на въздействие на тези сценични форми и значението им в образователната и възпитателна дейност изясняват параметрите на тяхното проявление при формирането на интереса. Функциите на тези спектакли могат да се разглеждат от гледна точка на тяхната естетическа, нравствена, музикално-образователна и възпитателна роля.

Разглежданите от мен музикални творби са знакови не само заради интереса, който предизвикват у децата в публиката, но и заради техния ефект върху артистите, участващи в тези спектакли, които в повечето случаи са също деца. Анализите в дисертационното изследване се разпростират върху класическия оперен спектакъл „Бастиен и Бастиена“ от Моцарт, романтичната опера „Хензел и Гретел“ от Хъмпердинк и съвременно българско сценично творчество, което включва мюзикъла „Сигнали от съзвездие Рак“ от композитора Филип Павлов, и 3 различни творби на композитора Александър Йосифов – операта „Пиноккио“ мюзикълите „Мечо Пух“ и „Американски уикенд“.

Тези избрани творби ще бъдат разгледани в следните художествени и образователни направления: либрето; музикалното развитие на сценичната творба; сценичното пространство и неговите аспекти на въздействие във възпитателния процес; развитието на компетентности за музикалното изкуство у децата – изпълнители или зрители на сценични произведения.

Включените в дисертацията произведения за анализ представят автори от различни музикални епохи, които независимо от големия времеви период, който ги разделя, влагат в сценичните произведения общозначими идеи, стояли на фокуса на вниманието в образователните и възпитателни дейности и през

последните векове. Без да има претенция за изчерпателност, идеята на дисертацията е да унифицира стойностите на музикалното творчество, да представи неговата сила като възпитателна единица, да покаже възможностите то да се впише по идентичен начин в съвременното музикално обучение и да съдейства за развитието на децата в областта на музикалното знание и изпълнителско изкуство.

Има една важна промяна в днешните сценични представления – това е промененото отношение към всички аспекти на развиващото се действие в спектаклите. В последните години в репертоарните планове на театрите в България се налагат все повече нови сценични разработки за деца и за възрастни, инспирирани от тази световна тенденция - осъвременени адаптации. Това привлича нова и млада публика към музикално-сценичното изкуство. Всички нови сценични идеи не променят целите на съдържанието на сценария, който запазва своята значимост и авторските цели. В тази променена сценична ситуация днес се извършва музикално-художествената дейност, на която се възлагат съвременните образователни и възпитателни задачи.

4.1. „Бастиеи и Бастиеи“ от Волфганг Амадеус Моцарт

Операта „Бастиеи и Бастиеи“ присъства няколко сезона в адаптирана версия за деца в афиша на Камерна опера Благоевград. Спектакълът е предназначен за изпълнение от професионални солисти. Литературният текст е подходящ за възприемане от деца в тийнейджърска възраст и за друга публика.

Либретто. Сюжетът на тази опера е заимстван от операта на Жан Жак Русо „Селският магьосник“. Историята, изпълнена в спектакъла, е изпълнена с весели моменти между двамата влюбени, които в своята наивност и чисти сърдечни отношения се поддават на влиянието на допълнително вмъкнат в операта персонаж – немкинята. Това внася известен драматизъм и провокира развитието на действието, заложено в оригиналното либрето. Друго иновативно решение за този спектакъл е

добавянето на стихотворението от Пенчо Славейков „Докле е младост, златно слънце грей...“, което след увертюрата в началото на операта рецитират всички участници. То играе ролята на своеобразно представяне пред публиката на актьорите. Сюжетът преминава през редица комични ситуации, дори драматичните моменти са пречупени през призмата на комедията, което улеснява възприемането на смисловите връзки в произведението.

Музикалното развитие на сценичната творба. Всеки един от музикалните номера представлява самостоятелна творба със завършен вид, която може да звучи и отделно. Обемът и времетраенето на разглежданото заглавие не са големи, което го прави достъпно за цялостно възприемане от деца – спектакълът протича в рамките на един астрономичен час. Такова условие в съвременното образование присъства в рамките на изискването за спираловидно натрупване на музикални знания, умения и компетентности. Авторската музика впечатлява с разнообразие по отношение на темповите обозначения. Учениците могат да различат бързи, бавни и умерени темпа, ясно осезаеми в различните части на произведението, в тяхната комбинираност в различни епизоди на действието. Силно отчетливи са двувременния и тривременен метрум. Някои музикални моменти са изобразително характеристични с разпознаваемите в тях танцови елементи. В дисертацията са представени подходящи нотни примери, които доказват тези твърдения.

Сценичното пространство и неговите аспекти на въздействие във възпитателния процес. Тинейджърската възрастовата група, към която е ориентиран спектакълът, диктува много от решенията в произведението по отношение на костюми, реквизит, битова среда и т.н. Сценичният декор е семпъл, стилизиран и многоцветен. Неговото присъствие не натоваарва актьорите с излишна претрупаност и се вписва добре в цялостната визия на спектакъла.

Развитие на компетентности за музикалното изкуство у децата – изпълнители или зрители на сценични произведения. Присъствието на разнообразна ритмична пулсация дава

възможност на децата да затвърдят своите знания за размерите, ритъма, за характерни танци, с които могат да свържат определен музикален момент, за мелодичната линия и т.н. Подходящото внедряване в учебните часове може да се подчертае с наличието на богат материал за анализ на елементите на музикалната изразност: повторение, еднаквост, контраст, характер, щрихи, динамика, темпо, мелодично движение. Проследяването на спектакъла обогатява познанието за музикално-сценичните жанрове и дава възможност за развиване на интерес у учениците и потребност от общуване с този вид музикално изкуство.

4.2. „Хензел и Гретел” от Енгелберт Хъмпердинк

Тази оперна творба е едно от най-предпочитаните произведения за деца в съвременния музикално-театрален живот у нас и запознава учениците с произведение от епохата на романтизма. Подобни произведения присъстват в примери за възприемане в часовете по музика – най-вече като части от по-крупни произведения, което е доказателство за подходящата стилова насоченост на операта-приказка за деца в ранната училищна възраст. Приказният сюжет винаги гарантира интерес от страна на децата.

Либретото. Съдържанието е свързано с действия на Хензел и Гретел, които показват непослушание към родителите. Техните детински лудории в гората ги сблъскват със злата Вещица. С ум и хитрост те успяват да се измъкнат от нея, освобождават и други пленени деца, а накрая цялото им семейство е доволно и щастливо. Финалът кара децата да осмислят грешките, които допускат, пренебрегвайки родителските съвети. Същевременно децата осъзнават колко важно е знанието, за да се спесиш от неприятности, бързата мисъл и правилните решения, които се взимат в критични ситуации.

Музикалното развитие на сценичната творба. Използваните мотиви в музикалното претворяване на приказката са в обичайната детска песенна звучност. Характерен фантастичен момент, изразен с красива музикална линия, е срещата на Хензел и Гретел с чудната къща от лакомства. Авторът запазва мечтателния характер на музиката и в линията на съпровода, чрез изобразително плавно

движение в шестнайстиново движение, ясен хармоничен вертикал, широко разгъната песенна мелодия. Танцувалният момент е нишката, която свързва музикално-сценичният момент от операта с образователните изисквания – в началната училищна възраст на изучаваните характерни танци: валс, марш, хоро и др. Лъжливите, но ласкавите думи на Вещицата, са описани в музикалния фрагмент с мелодията-лайтмотив от срещата на Хензел и Гретел с фантастичната къща, но с вмъкнати чужди тонове, които придават гротескна звучност и изобразяват фалшивата ѝ учтивост. С типични за романтизма резки смени на динамиката - от *f* до *ff*, а после обратно до *pp* са представени контрастните моменти в драматургичното развитие. Музикалната тъкан разкрива с ярка изразителност сюжетната линия и предизвиква нескрити емоции.

Сценичното пространство и неговите аспекти на въздействие във възпитателния процес. Сценичната разработка следва изцяло приказния сюжет на творбата. Операта се развива в няколко основни момента: дома, игрите на децата, гората, сцената с къщата на Вещицата. Тези моменти дават богато поле за сценографски решения, които провокират детското въображение и предизвикат силен интерес. Персонажът на Вещицата е обрисован с особено силно сценично претворяване, костюми и реквизит. Сценичният вариант е богат извор на зрително насищане и активно ангажира детското въображение.

Развитие на компетентности за музикалното изкуство у децата – изпълнители или зрители на сценични произведения. На основата на изобразителния характер на музиката, у децата могат да се формират умения за различаване на различни музикални характеристики, да бъдат възприети контрастните психологически моменти от сюжета. Учениците могат да разкриват ясно елементите на музикалната изразност, което затвърждава техните музикално-теоретични познания, натрупани в часовете по музика.

4.3. „Приключенията на Мечо Пух“ от Александър Йосифов

Постановката, която е обект на разглеждане в настоящото изследване, е на Камерна опера – Благоевград от 2006 г. Мюзикълът

е реализиран изцяло с деца-участници на възраст между 7 и 18 години. Подборът е извършен след прослушване, на което са установени музикалните възможности на всеки кандидат. Някои от участниците в този мюзикъл са били в актьорския състав и в други постановки на Камерната опера.

Либрето. Идейната насоченост на либретото на този мюзикъл е с ориентация към най-малките зрители в залата. В текста са вплътени нравствено-житейски поучителни истории, които са подходящи за деца от предучилищна възраст и в първите класове на началното училище. Засягат се теми за лъжата, за здравето, за спорта, които призовават към разумен и природосъобразен начин на живот, към уважение, честност и ученолюбивост. Темите за училището, за спорта, за игрите, дават възпитателната насока на спектакъла, което го превръща в подходящ пример за музикално възпитание в рамките на общообразователния процес на обучение на деца в начална училищна възраст. Включването на отговори от публиката в сценичната игра провокира детския интерес към това, което се случва на сцената и ги прави съпричастни с „проблемите“ на сценичните персонажи. В текста на произведението прави впечатление доближаването до детската разговорна реч с изрази от съвременния език, с който децата контактуват помежду си. Похвати, които се срещат в това произведение са размяна на реплики между актьорите и публиката, което предизвиква емоционален отклик в децата и осигурява постоянна ангажираност и активност на детското внимание по време на спектакъла.

Музикалното развитие на сценичната творба. Музикалният език, който авторът използва, е изцяло в рамките на детската песенност, позната ритмика и удобно теситурно разположение. Това е условие за усъвършенстване на вокално-интонационните умения и ритмически познания. Така възпитателният характер на творбата и музикалните ѝ качества достигат директно до своя реципиент – децата в публиката. Мелодията на главната тема е представена първо в оркестъра, после се повтаря от солистите като приветствие към публиката. Следващите ѝ повторения показват всеки един от

героите поотделно. Присъствието на многократна повторност на един и същ мотив осигурява запаметяването на този музикален фрагмент от публиката.

Направения анализ на музикалната тъкан на мюзикъла „Приключенията на Мечо Пух“ от Ал.Йосифов, дава основание да се твърди, че музикалните фрагменти са подходящ пример за децата в начална училищна възраст за постигане на основни образователни и художествени цели.

Сценичното пространство и неговите аспекти на въздействие във възпитателния процес. Сценичната адаптация на този спектакъл е изцяло подчинена на тематичната ориентация на либретното построение с адресат най-малките зрители. Сценичното пространство позволява обособяването на различни картини от действието, като много от постройките имат мултифункционално приложение. Интересно сценографско решение са стилизираните къщи на героите. Авторските указания за тяхното художествено оформяне са заложили като допълнителни символи върху всяка една от тях. Чрез тези символи се подсказва принадлежността им към съответния герой: къщата с гърнето е на Мечо Пух, къщата с тиквата е на Прасчо и т.н.

Опитът за буквално или стилизирано претворяване на действието на мюзикъла показва, че се цели активирането на възможностите на децата за директно възприемане на сценично произведение с неговите съдържателно-изразителни и визуално-пространствени компоненти.

Развитие на компетентности за музикалното изкуство у децата – изпълнители или зрители на сценични произведения. Няколко са насоките, в които мюзикълът оказва възпитателно въздействие върху тях. Участниците придобиват/доразвиват редица музикално-артистични способности при ансамбловите сцени. Приучават се да контролират собственото си интониране и да се вслушват в изпълнението на останалите партньори. По този начин се изгражда чувство за самокритичност. При „влизване в роля“, децата се научават как се обиграва сценичното пространство, как се борави с

реквизита и др. артистични компетентности, повишава се говорната им култура.

4.4. „Чудните приключения на Пинокио в незнайния град“ („Пинокио“) от Александър Йосифов

Обект на разглеждане в настоящия анализ е спектакълът на Камерна опера – Благоевград (2007 г.). Параметрите на въздействие на сценичната версия на тази опера за деца, са твърде широки и в редица основни направления, свързани с обучението, възпитанието и музикалното развитие.

Либрето. Историята, която авторът пресъздава по мотиви от книгата на Карло Колоди „Приключенията на Пинокио“ е с поучителен характер. Присъствието на темата за четене, писане, привикване към училището, правят разказа подходящ за деца в начален курс на обучение. Преминаването от предучилищна в училищна възраст представлява момент, в който е от особена важност децата да осъзнаят отговорността на училищните задължения. В либретото се следват утвърдените принципи в творбите за деца да намират въплъщение норми за поведение, разкривани чрез езика на театралното действие. Съдържанието му предизвиква директни емоционални реакции в децата от публиката, и силно провокира играта на децата от актьорския състав. Възпитателният елемент е ясно различим и постига целта си– да накара децата да мислят върху нормите на поведение и да поемат лична отговорносткоято за своето поведение в обществото.

Музикалното развитие на сценичната творба. Естетическите достойнства на музикалния език на творбата са свързани с интонационното разнообразие, с ритмичната пулсация, заложенa в звуковата партитура. Откроява се присъствието на точкуван ритъм в началния и във финалния ансамбъл, в някои интерменийни оркестрови моменти, в части от терцета на цирковите артисти, особено изразителни при представяне разнородните характеристики на героите. Стакатният щрих в осминки ноти пресъздава атмосферата на драматичност и тайнственост, полифоничните реплики между героите приличат на развитието на полифоничен

многоглас, песенно-речитативните декламационни елементи в ансамблови епизоди са в различни ритмически и текстови постройки, което провокира детското внимание. Аркообразността в музикалната реприза кара слушателите да връщат и стабилизират в съзнанието си познатите вече музикални мотиви от развитието на партитурата. Според изискванията на програмите по музика, едно от базисните умения за първи клас е децата да могат да определят характера на разглежданото музикално произведение. Това е напълно възможно, което доказва, че произведението е особено подходящо да присъства в образователния процес в тази възрастова група.

Операта „Пиноккио“ допринася за музикалното изграждане на децата-изпълнители при участието им в спектакъла като обогатява техния изпълнителски опит и директни музикални знания. Трудностите, които се срещат по пътя на изучаване на творбата, са преодолими. Като участник в подготовката на спектакъла мога да подчертая, че крайният резултат от участието на децата в сценичното действие показва важността на процеса на репетиционната дейност, вследствие на който те натрупват знания, разширяващи музикалния им кръгозор, развиват вокалните си и артистични качества и придобиват сценични умения за работа в художествен екип.

Сценичното пространство и неговите аспекти на въздействие във възпитателния процес. Аранжирането на сценичното пространство на музикалните спектакли за деца е основен приоритет за изграждане на естетически вкус у подрастващите. Когато става дума за детски сценични произведения, не може да се пропусне и друга функция на сценичната адаптация – да осигури богатство от естетическа и емоционална удовлетвореност у своите най-малки зрители. Този спектакъл представлява пример за правилен подход към постигането на визия, която кореспондира с възприемчивостта на децата и провокира тяхното въображение. На фотоси в дисертационния труд са представени моменти от

спектакъла, на които ясно може да се видят сценографските решения за реализирането на детската опера.

Развитие на компетентности за музикалното изкуство у децата – изпълнители или зрители на сценични произведения. Тематиката на операта е подходяща за деца от началното обучение. Основните ключови компетентности за първи клас се отнасят към разграничаването на вокалната от и инструментална музика. И двата компонента са ясно различни в спектакъла, както и ариите от ансамблите.

4.5. „Сигнали от съзвездието РАК“ от Филип Павлов

Анализът на значителен обем музикално-сценични произведения от различни автори и епохи, предназначени за детската аудитория, нагледно показва, че тези творби чудесно се вписват като допълнителна музикално-образователна и възпитателна литература в училищните програми. Те имат възможност за пряко влияние върху развитието на някои основни ключови компетентности, залегнали в учебната система.

Едно от най-новите изисквания в съвременното образование е съчетаването на модерните технологии с процеса на обучение. Логичното им присъствие в образователния процес е провокирано от широката им разпространеност във всяка една област на живота. Разкази за нови технологии, за нови научни открития присъстват в редица съвременни произведения за деца. Подходящ пример за това е мюзикълът за деца „Сигнали от съзвездието РАК“ на композитора Филип Павлов и либретист – поета Харалампи Харалампиев. Сценичната творба е с фантастичен характер и с акцент върху технологичните открития – компютрите, които в този период от време са първите разпространени иновативни продукти.

Либретото. Основен аспект на съдържанието са темите, засягащи технологиите, приложени към фантастичния сюжет – техническите извънземните радио-сигнали, които са с космически произход. Ясните послания на творбата са насочени към внушаване на интерес в две посоки – към науките астрономия и съвременните технологии, и към изучаване ползите от природните богатства – билките. Връзката между двете сюжетни линии е чудновата, но в мюзикъла тя

се утвърждава като необходимо равновесие в човешките търсения между научните открития и природосъобразния начин на живот.

Музикалното развитие на сценичната творба. В текстови диалози и в песенни епизоди се изграждат характеристиките на водещите персонажи. Такива примери са песените на билкарите, на Гръмоотвода, на компютъра Коко. Той има особена роля като посредник при приемането и предаването на сигналите от „пришълците“. В музикалните решения се забелязват ярки звукови елементи, които асоциират с космическите сигнали. По този начин се достига до усъвършенстване на някои знания и компетентности за универсалността на музикалния език. В „Песен на пришълците“ се откриват характерни решения по отношение на размерите – комбинация от ритмики в 7/8 и 2/4, което подпомага учениците да затвърдят знанията си за разнородната ритмична пулсация и да открият характерни връзки с българския музикален фолклор. Повечето музикални номера са в удобна песенна теситура и са подходящи за изпълнение от деца. Предимствата на музикалния език са подсилени и от литературния текст, който осъществява важна връзка с образователно-възпитателния процес.

Сценичното пространство и неговите аспекти на въздействие във възпитателния процес. Сценичното представяне на музикъла е с подчертана насоченост в научната сфера и фантастика. Децата получават нагледна информация за съвременните възможности за комуникация с други светове, как изглеждат научните центрове, къде са скрити тайните на природата, къде е мястото на човека в този свят и придобиват допълнителни знания, с които разширяват своята обща културна компетентност.

Развитието на компетентности за музикалното изкуство у децата -изпълнители или зрители на сценични произведения. Чрез това произведение, децата от публиката получават обогатяване на музикалния си кръгозор с музика, която е близка до детската игрова насоченост – едновременно поетична, закачлива и изобразителна. Осъществяването на музикално-сценична продукция с участието на деца-изпълнители винаги осигурява пряк път към достигане на изкуството до детската душевност. Това е и верен педагогически път, чрез който се показва нагледно социалната роля на музикално-сценичните жанрове, които обединяват много хора с една кауза и

като следствие от това може да се достигне до желание в бъдеще за занимания с такъв вид творчество – проявява се инициативност за общуване с изкуство. А като крайна цел се предизвиква детският интерес към музикалното изкуство.

4.6. „Американски уикенд“ от Александър Йосифов

Мюзикъл за деца и възрастни, в две действия по мотиви от романа на Марк Твен „Том Сойер“. Либретото и музиката са дело на композитора Александър Йосифов.

Либрето. Сред основните истории в творбата е зараждащата се любов между Том и Беки. Съпътстващи сюжетни моменти са свързани с преследване, залавяне на престъпници, в които проличават личностните характеристики на всеки един от героите – смелост, достойнство, чест, отговорност. Това са и основните поучителни теми, застъпени в разказа, а достигайки до публиката, те се превръщат в нравствено-поучителни истории, които възпитават подрастващите. Новаторство в либретното построение е откритото включване на наболял за тийнеджърската възраст въпрос за наркотичната зависимост. Проблемната ситуация е провокация към младежите как трябва да се борят срещу тази опасност.

Музикалното развитие на сценичната творба. Мюзикълът е построен с похватите на съвременната звучност, която е близка на подрастващите и предизвиква техния интерес. Блус-ритъмът и суингиращата музикална фактура са своеобразен начин за привличане на младежката публика към спектакъла. Лекотата на възприемането на музиката още в началния етап на изучаването на творбата е добра предпоставка за задържане на интереса на децата-изпълнители при по-нататъшния процес на работа. Със същия успех музикалната материя се възприема и от децата в публиката, които, за разлика от тези на сцената, не винаги са с музикална подготовка. Присъствието на жив оркестър осигурява на зрителите автентично звучене и дава пълна и ясна картина на цялостния спектакъл.

Сценичното пространство и неговите аспекти на въздействие във възпитателния процес. Подходящите декори, сценични костюми, реквизит и художествено осветление придават чудесен колорит на сцената и създават подходяща атмосфера за

реализирането на детския спектакъл. Наличието на специфични ефекти допринася значително за оформянето на отделни сцени.

Развитието на компетентности за музикалното изкуство у децата – изпълнители или зрители на сценични произведения.

Тематиката е особено подходяща за тийнейджърите, провокира към нетолерантност и заклеяване на престъпленията. Нормите на поведение в обществото са основен приоритет на образованието. Тематика за наркотици и престъпления присъства в ежедневието на подрастващите и трябва да се посочат верните пътища към справяне с този реално съществуващ в съвременното проблем. Този музикален жанр има своето важно място в учебно-възпитателния процес и може да осъществи безпроблемно връзката между класическата и съвременната музика.

ИЗВОДИ И ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Основна цел на всяко изкуство е то да предизвика интерес у своята аудитория, да възпитава и да привлича последователи. Музикално-сценичното творчество има особена притегателна сила, поради това, че съчетава в единен спектакъл различни видове изкуства.

На основата на спецификата на познатите оперен, оперетен, мюзикъл и балетен жанр, на тяхното въздействие върху детската аудитория, може да се направят важни изводи за образователната дейност. Широкото включване на музикално-сценичните произведения в учебната дейност и в извънкласните музикално-образователни занимания дава възможности: да се изградят интересни и по-широки образователни програми, да се постигнат нови знания за музикалното изкуство, да се предизвика детския интерес към общуване с музикално-сценични произведения, да се активира желанието за лично участие на сцената, да се подпомогне изграждането на естетическа култура, да се разширят възможностите на възпитателния процес и т.н.

Придобиването и натрупването на ключови компетентности – основно изискване на музикалното възпитание днес, се осъществява успешно на базата на примери от музикално-театрални творби за деца, освен на основата на примери единствено от музикалната практика, известна и толерирана досега от образователната система в българското училище.

Извършеният подробен обзор на съвременните изисквания в областта на музикалното възпитание и образование, както и на репертоарната политика на водещите ни музикално-театрални институти доказва, че музикално-сценичните жанрове за деца са трайно явление на родните ни сцени и тяхната либретна, музикална и сценична организация е подходяща за качествено присъствие в съвременната музикално-възпитателна система.

Всички тези аспекти на музикално-сценичното творчество бяха коментирани и анализирани в изследователския процес и се получиха важни изводи за възможната му комплексна образователно-възпитателна роля в училищната образователна система.

Началната училищна възраст е период, в който децата все още усещат потребност от занимания с характерната за предучилищната възраст игрова дейност, като същевременно се пренасочват към училищната учебна практика. Синтетиката от различни изкуства в музикално-сценичното творчество за деца – наличието на литературен текст върху приказно-фантастични, поучителни или битови сюжети, актьорска игра, музикално оформление и сценична аранжировка, са подходящ и важен свързващ пункт, от гледна точка на характерните особености на детската психологическа предразположеност в тази възраст, между детско-песенната практика, позната до момента и възприемането на крупни музикални произведения в бъдеще. **Доказателство на това твърдение са извършените проучвания за особеностите на детската психологическа способност за възприемане и анализите на компонентите на музикално-сценични спектакли за деца от разглеждания възрастов контингент.**

Намерени са свързващите пунктове, които до момента не са осъществени в достатъчно качествен план в образователната практика, но чието реализиране може да даде положителен резултат, както при децата и тяхната музикално-възприемателна отзивчивост, така и при цялостния резултат в качеството на музикално-възпитателния процес.

Научното изследване доказва тезата, че чрез музикално-сценичните произведения може да се активира интересът към музика при деца в начална училищна възраст.

Анализът на резултатите от проведената анкета с деца представя обобщени количествени показатели на въпроси, насочени към познанията и интересите на децата в начална училищна възраст за музикално-сценичното изкуство. Анкетата показва, че голям процент от децата проявяват интерес към спектакли от такъв вид и имат определени познания за жанровете от музикално-сценичен вид. Траен интерес към музикалното изкуство от сценичен вид може да се постигне с адекватно застъпване на жанровите подразделения за деца в учебните програми по музика. Децата харесват произведенията от сценичен вид, имат интерес и към всеки един от компонентите на такъв спектакъл, което доказва, че те са подходяща почва за формиране на интерес към музикално-театралното изкуство и към музикално-сценичните жанрове в частност. Приложените диаграми доказват тези твърдения.

Интервюираните личности, които пряко участват в реализирането на музикално-театрални продукции за деца, дават сведения за важната им роля, от съвременна гледна точка, за формиране на културно ориентирани млади хора. (Приложение № 2)

Възможностите на образователната система в направление музикално възпитание не са капсулирана информационна банка и, поради тяхната отвореност, вариабилност и пряка насоченост към практиката, могат да бъдат разширени и обогатени чрез широкообхватното музикално-сценично творчество.

ПРИНОСИ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

За първи път се извършва изследване на музикално-сценични творби за деца, ориентирано към учебните програми за музикалното образование и възпитание в следните основни направления:

- **възпитателните послания на либретата на музикално-театралните творби;**
- **музикалното съдържание и неговите възможности да допринесе в практически аспект за разширяване на музикалните знания;**
- **ролята на сценичните адаптации и на тяхната специфична характеристика за музикалното развитие на децата-участници в спектаклите и техния ефект при прекия визуален контакт върху детската слушателска аудитория;**
- **За първи път се прави детайлно проучване на връзките между музикално-сценичните проявления за деца и образователните изисквания по отношение на придобиването на компетентности у подрастващите и се доказва тезата, че това творчество има пряко значение и въздействие при формирането на траен интерес към музикалното изкуство.**

ПУБЛИКАЦИИ

1. „Участието на деца в музикално-сценични творби с детска тематика – предпоставка за формиране на интерес към музикалното изкуство“ – Пролетни научни четения 2016 – АМТИИ – Пловдив;
2. „Съвременните музикално-сценични жанрове за деца и тяхното възпитателно въздействие върху подрастващите“ – Научна конференция с международно участие „Иновации в образованието“ – Шуменски университет;
3. „Психологически предпоставки за формиране на интерес към музикалното изкуство при деца“ – Пролетни научни четения 2017 – АМТИИ – Пловдив;
4. „Образно-емоционалният свят в мюзикъла за деца „Ладислаус и Анабелла“ от композитора Филип Павлов“ – Докторантски четения 2017 – НМА – София;
5. „Музикално-сценичните спектакли за деца и естетическото им въздействие върху подрастващите“ – Дванадесета научна конференция с международно участие „Млад научен форум за музика и танц“ 2017 – НБУ – София.

**ХУДОЖЕСТВЕНО-ТВОРЧЕСКА ДЕЙНОСТ
В ДОКТОРАНТСКИЯ ПЕРИОД
(гр. Благоевград и гр. Банско)**

- 27.02.2014г. – камерен концерт солисти и пиано в АУБГ
- 21.03.2014г. – участие в „Радио пролет“ – концерт в Голямо концертно студио на Радиото
- 22.03.2014г. – участие в Концерт на открито на Камерната опера на площад „Македония“
- 16.04.2014г. – участие във Великденски концерт на Камерна опера
- 22.05.2014г. – участие в честване на 80-годишен юбилей на поета Борислав Владиков в Драматичен театър „Н. Вапцаров“
- 29.05.2014г. – участие в спектакъл „Кармен“ в з. „П. Яворов“
- 06.2014г. – участие в спектакъл „Кармен“ на Камерна опера
- 30.08.2014г. – участие в спектакъл за деца „Бастиеен и Бастиеена“ на оперен фест в гр. Банско
- 16.10.2014г. – участие в проект „Музика за тамбура“ от Валери Димчев в Голямо концертно студио на Радиото
- 24.11.2014г. – участие в спектакъл за деца „Бастиеен и Бастиеена“ в Камерна опера
- 07.03.2015г. – камерен концерт с пиано и солисти в Голямо концертно студио на Радио Благоевград;
- 24.04.2015г. – участие в откриване на L’Орега
- 10.04.2015г. – участие във Великденски концерт на Камерната опера
- 08.05.2015г. – концерт солисти и пиано в Общината
- 16.05.2015г. – камерен концерт в L’Орега
- 27.05.2015г. – участие в концерт „Сомфони рок“ в Камерната опера
- 28.05.2015г. – участие в концерт „Сомфони рок“ в Камерната опера
- 29.09.2015г. – участие в концерт „Вечер с музиката на Пиацола“ със солист Матиас Гонзалес – бандонеон в Камерната опера
- 12.11.2015г. – камерен концерт – пиано и солисти „Романтична вечер на руската музика“ в Радиото
- 16.12.2015г. – участие в Коледен концерт на Камерна опера в з. „П. Яворов“
- 23.12.2015г. – участие в представяне на книга в РТВЦ

- 25.03.2016г. – камерен концерт със солисти и пиано „Primavera“ в Голямо концертно студио на Радиото
- 01.06.2016г. – премиера на детската музикална приказка „Цар Килимар“ от Жул Леви в Камерната опера
06. 2016г. – Концерт на открито на площад „Македония“ с Камерната опера
06. 2016г. – Концерт на открито 2 на площад „Македония“ с Камерната опера
- 01.07.2016г. – Концерт по случай откриването на театрален фестивал в град Банско
- 29.09.2016г. – участие в концерт на открита сцена пред Американски Университет
- 06.10.2016г. – участие в концерт по случай годишнина на Народно читалище „Никола Вапцаров“ гр. Благоевград в Камерната опера
- 25.10.2016г. – концерт с пиано и солисти „Песенна палитра“ в Камерната опера
- 29.11.2016г. – концерт „Песенна палитра“ 2 в Камерната опера
- 07.03.2017г. – камерен концерт с пиано и солисти „Понякога ще идвам във съня ти“ – Камерна опера – Благоевград;
- 25.04.2017г. – концерт с пиано и солисти „Понякога ще идвам във съня ти“ в Камерната опера
- 06.2017г. – Концерт на открито на площад „Македония“ с Камерната опера
- 21.09.2017г. – участие в концерт на Камерната опера
- 05.10.2017г. – участие в Празничен концерт по случай 105 години от освобождението на Благоевград
- 10.10.2017г. – камерен концерт солисти и пиано „Късчета от класиката“ в Камерната опера.

СЪДЪРЖАНИЕ

УВОД	3
ПЪРВА ГЛАВА Исторически поглед върху развитието на музикално-сценичното творчество в България, предназначено за деца	5
<i>1.1. Първи образци на творчество за деца в областта на музикално-сценичните жанрове</i>	<i>5</i>
<i>1.2. Кратка история на зараждането на идеята за възпитаващата роля на музикално-сценичните жанрове</i>	<i>8</i>
ВТОРА ГЛАВА Музикалното възпитание в България в наши дни.Цели и насоки	10
<i>2.1.Цели на музикалното възпитание в съвременната образователна система</i>	<i>10</i>
<i>2.2. Музикалното изкуство и влиянието му върху формирането на личността. Психологически аспекти</i>	<i>11</i>
<i>2.3.Възпитателната роля на музикалното изкуство. Педагогически аспекти</i>	<i>16</i>
ТРЕТА ГЛАВА Музикално-сценичните творби за деца в съвременното музикално възпитание и образование	18
<i>3.1 Репертоарната политика на държавните музикални театри, свързана с детската аудитория</i>	<i>19</i>
<i>3.2 Музикално-сценичното творчество като възможност за разширяване границите на националното образование по музика</i>	<i>21</i>
ЧЕТВЪРТА ГЛАВА Примерни музикално-сценични произведения с конкретна роля при формирането на интерес към музикалното изкуство у деца в начална училищна възраст	23

4.1. „Бастиен и Бастiena“ от Волфганг Амадеус Моцарт	25
4.2. „Хензел и Гретел“ от Енгелберт Хъмпърдинк	27
4.3. „Приключенията на Мечо Пух“ от Александър Йосифов	28
4.4. „Чудните приключения на Пинокио в незнайния град“ („Пинокио“) от Александър Йосифов	31
4.5. „Сигнали от съзвездието РАК“ от Филип Павлов	33
4.6. „Американски уикенд“ от Александър Йосифов	35
ИЗВОДИ И ЗАКЛЮЧЕНИЕ	36
ПРИНОСИ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД	39
ПУБЛИКАЦИИ	40
ХУДОЖЕСТВЕНО-ТВОРЧЕСКА ДЕЙНОСТ В ДОКТОРАНТСКИЯ ПЕРИОД	41